

بررسی مزیت نسبی ارزش افزوده خدمات شهری مشهد (استان خراسان رضوی) و مقایسه آن با سایر مراکز استان‌های کشور در برنامه چهارم توسعه

احمد جعفری صمیمی* - استاد و رئیس دانشکده علوم اقتصادی و اداری دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.

Comparative advantage of value-added services in Mashhad city and Comparison with other centers in the provinces plan

Abstract: This article examines the importance and value of service activities in total value added and gross domestic product, in Khorasan province of deals, the results show that the index of comparative advantage in the first quarter of the program after Tehran Mashhad is the second place, during the program, but the index has fallen. The average index of comparative advantage also results in the plan is approved in Mashhad. This means that the city of Tehran and taken second place in the center of Lorestan, Kermanshah, Qom and Qazvin in the next rankings are. In the second scenario, the removal of the template for all centers Tehran from the provinces has increased.

Keywords: added value, Gross domestic product, urban facilities, Comparative advantage, khorasan.

چکیده

این مقاله به بررسی عملکرد، اهمیت و سهم ارزش افزوده فعالیت خدمات شهری در ارزش افزوده کل و محصول ناخالص داخلی در استان خراسان رضوی، و مقایسه با سایر استان‌های کشور در سال‌های برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۴-۱۳۸۸) می‌پردازد. برای این منظور پس از مطالعه ارزش افزوده خدمات شهری و سهم آن در محصول داخلی خراسان رضوی و مقایسه با سایر ۲۹ استان کشور به بررسی روند آن در طول برنامه چهارم توسعه، با استفاده از شاخص‌های کاربردی در حوزه اقتصاد و تجارت بین الملل، و تعدیلات مورد نیاز مانند شاخص مزیت نسبی آشکار پرداخته می‌شود و میزان مزیت و برتری استان خراسان رضوی در حوزه خدمات شهری در مقایسه با سایر استان‌های کشور در سال‌های مختلف مشخص می‌شود. همچنین به علت حجم بالای فعالیت خدمات شهری تهران در مقایسه با سایر مراکز استانها، در دو سناریو، یکی شامل همه استانهای کشور و دیگری بدون تهران بررسی شده است. نتایج نشان می‌دهد که از لحاظ شاخص مزیت نسبی در ابتدای برنامه چهارم مشهد پس از تهران در مکان دوم قرار داشته ولی در طول سال‌های برنامه مقدار شاخص کاهش یافته است، به گونه‌ای که در پایان برنامه پس از مراکز تهران، کرمانشاه و لرستان رتبه چهارم را به خود اختصاص داده است. همچنین در سناریوی دوم بدون تهران مقدار شاخص برای مشهد و همه مراکز استان افزایش یافته و مراکز بیشتری از مزیت نسبی برخوردار می‌شوند، مشهد در ابتدای برنامه رتبه نخست را داراست و در نهایت بعد از مراکز کرمانشاه و لرستان در رتبه سوم قرار می‌گیرد. در بررسی میانگین شاخص مزیت نسبی در کل سالهای برنامه چهارم نیز نتایج فوق در مورد مشهد تایید می‌شود؛ بدین معنی که این شهرستان بعد از تهران در جایگاه دوم قرار گرفته و مراکز لرستان، کرمانشاه، قم و قزوین در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند و در سناریوی دوم با حذف تهران از الگو مقدار شاخص برای همه مراکز استانها افزایش یافته و مشهد در جایگاه نخست قرار می‌گیرد و ترتیب رتبه‌بندی سایر مراکز استان نیز تغییری نمی‌کند.

واژگان کلیدی: ارزش افزوده، محصول ناخالص داخلی، خدمات شهری، مزیت نسبی، خراسان رضوی.

معضلات اساسی از قبیل بی نظمی شهری، معضلات اجتماعی، سیاسی و غیره ایجاد نمایند. خدمات شهری در معنای عام خود می تواند بسیاری از فعالیت های خدماتی مورد نیاز برای اداره امور شهری را دربرگیرد اما باید این نکته را در نظر داشت که شناخت و طبقه بندی فعالیت ها در مورد خدمات شهری، وابستگی شدیدی به نحوه مدیریت شهری دارد چرا که تعیین حوزه عملی فعالیت ها در زمینه خدمات شهری نیازمند تعیین نحوه مدیریت شهری و تعیین روابط بخشی - منطقه ای است. بر این اساس خدمات شهری را در ایران می توان به ۴ گروه عمده تقسیم کرد:

الف - «خدمات بهداشت محیط»: به آن دسته از خدمات شهری گفته می شود که در جهت بهبود محیط شهری از نظر مسائل بهداشتی مؤثر می باشد که شامل موارد ذیل می باشد: آب آشامیدنی، کنترل بهداشتی، اماکن عمومی، مراکز تهیه، توزیع و نگهداری و فروش مواد خوردنی، آشامیدنی و بهداشتی، مراکز بهداشتی و درمانی، مراکز آموزشی و تربیتی، جمع آوری و دفع زباله، خدمات مربوط به گورستان ها و خدمات مربوط به غسلخانه ها.

ب - «خدمات رفاهی و تفریحی»: شامل آن دسته از خدمات شهری است که مربوط به ایجاد تمهیدات لازم برای گذراندن اوقات فراغت شهروندان شامل ایجاد و مدیریت فضاهای کالبدی برای انجام فعالیت های رفاهی و تفریحی می باشد. خدمات مزبور در ایران توسط بسیاری از سازمان های دولتی و عمومی ارائه می شوند و در حقیقت شهرداری ها اکنون بخش محدودی از این نوع خدمات را ارائه می کنند. در شرایط مدیریت شهری نوین می توان دامنه وسیعتری از این نوع خدمات را در حیطه وظایف این نهاد قرار داد. با این توصیف عمده خدمات از این نوع عبارتند از: کتابخانه های عمومی، زمینهای ورزشی، فضاهای باز، تفرجگاههای طبیعی پیرامون شهرها و فضای سبز.

ج - «خدمات حفاظتی و ایمنی»: این نوع خدمات را می توان به دو دسته به شرح زیر تقسیم کرد:

۱. خدمات مربوط به آتش نشانی و ایمنی؛ و
۲. خدمات مربوط به حوادث غیرمترقبه. هرکدام از این نوع خدمات براساس ویژگی خاص خود به بخشی از

قرن حاضر، قرن شهرنشینی است. در طی این قرن برای اولین بار در طول تاریخ بشر درصد جمعیت شهرنشین جهان از جمعیت روستایی آن پیشی می گیرد و شاهد شکل گیری شهرهای بزرگ هستیم. کلان شهرها، که خود به صورت شهر کشور جلب توجه می کنند باعث ایجاد بافتها و ترکیب های مختلف شهری و عوامل ارتباطی و اقتصادی پیچیده ای شده اند. اگرچه شهرنشینی واجد بسیاری از مزایا و عوامل رفاهی است، با این وجود به همراه خود مشکلات عدید ای را تجربه کرده است. به عبارت دیگر، توسعه شهرنشینی و بزرگ شدن شهرها علاوه بر اینکه در جهت امنیت و رفاه شهروندان نقش داشته نارسایی هایی نیز در زندگی شهروندان به خصوص از نظر اقتصادی و اجتماعی به وجود آورده است که در بسیاری از موارد این نارسایی ها به صورت مسائل حاد جلوه گرفته اند. همچنین مخاطرات زیست محیطی نیز از پیامدهای شهرنشینی است. به علت تحول و دگرگونی ساختاری و عملکردی مراکز و فعالیت های خدماتی، نظام کالبدی - فضایی شهرها دست خوش تغییرات اساسی شده و حتی این پدیده یعنی تحولات مربوط به خدمات و امکانات وسیع تکنولوژیک مرتبط با آن، الگوی مسکن را نیز تحت تاثیر قرار داده است؛ لذا با توجه به

نقش روز افزون فعالیت های خدماتی در نظام شهر نشینی، ضرورت های جدیدی در روند برنامه ریزی شهری پدید آمده است. تعریف عام از خدمات عمومی خدماتی است که در خصوص ایجاد تسهیلات برای زندگی افراد و تسهیل فرآیند تولید صورت گرفته و کالای ملموسی نیز تولید نمی کند. لذا می بینیم که بر اساس این تعریف، طیف وسیعی از فعالیت های انسانی، با اهداف مختلف و در قالب سازمان ها و تشکلهای متفاوت در زمره فعالیت های خدماتی قرار می گیرند. همانطوری که اشاره شد، خدمات شامل طیف وسیعی از فعالیت های مختلف می باشد که ارتباط تنگاتنگی با حیات شهری دارند. گرچه اکثر خدمات، شهری محسوب می شوند، اما برخی از آنها به دلایل خاص و با توجه به شاخصه خاص و ارتباط مستقیم با زندگی شهروندان به خدمات شهری معروفند، و نبود یا مدیریت نادرست آنها می تواند

مدیریت شهری و ملی وابسته است و از این بین خدمات مربوط به آتش نشانی و ایمنی در حوزه وظایف شهرداری ها قرار دارد.

- د- «خدمات حمل و نقل عمومی و ترافیک»: حمل و نقل شهری در ایران از چهار بخش اصلی به شرح زیر تشکیل شده است: حمل و نقل شهری از طریق اتوبوس رانی، حمل و نقل شهری از طریق مینی بوس رانی، حمل و نقل شهری از طریق تاکسی رانی، حمل و نقل شهری از طریق مترو.

شهرهای مختلف با توجه به معیارهایی مانند وسعت فعالیت ها و تعداد جمعیت، هرکدام ترکیبات متفاوتی از خدمات فوق را دارا هستند. از این میان اتوبوس رانی یکی از مهمترین بخش های حوزه خدمات حمل و نقل عمومی و ترافیک را تشکیل می دهد (سعید نیا، ۱۳۷۹).

امروزه نگرش خاص به مناطق از بعد «برنامه ریزی فضایی»^۱ در برنامه های توسعه اهمیت دارد. بررسی پیشینه برنامه ریزی توسعه در ایران این نکته را آشکار می سازد که برنامه های توسعه با اقتصاد و اجتماع به گونه ای متمرکز برخورد کرده اند. در برنامه های توسعه ملی، نمی توان همه مناطق کشور را همگون فرض نمود و بر این اساس، میزان سرمایه گذاری و به دنبال آن، میزان کم و کیف تولید و اشتغال را برای همگی آن ها یکسان انگاشت. ضرورت «تخصیص بهینه فضایی منابع»^۲ و امکانات تولید ایجاب می کند که در هر نگرشی به برنامه های کلان توسعه پتانسیل ها و توانمندی های منطقه ای در تولید کالاها و خدمات مورد توجه قرار گیرد. از این طریق می توان امید داشت که سهم بخش ها و کالاها نیز در تولید ملی رو به فزونی گذارد (پیراسته و کریمی، ۱۳۸۵).

از طرف دیگر، با توجه به محدودیت سرمایه به ویژه برای یک کشور در حال توسعه توجه به برنامه ریزی منطقه ای در جهت تنظیم و هماهنگ کردن برنامه های مختلف اقتصادی - اجتماعی با نیازها و امکانات محلی، در جهت نیل به پیشرفت و توسعه پایدار، ضروری به نظر می رسد. برنامه ریزی منطقه ای با سیاست توسعه اقتصادی در

سطح ملی و روند تصمیم گیری و طراحی پروژه های منطقه ای و برنامه های توسعه اقتصادی برای مناطق مختلف یک کشور، هماهنگ می باشد. بدین منظور بررسی قابلیت ها و مزیت های منطقه ای جهت دستیابی به اهداف توسعه، امری مفید و ضروری است (آذری، ۱۳۸۳). عموماً در بیان دلایل توجیهی یاد شده، نظریه مزیت نسبی از درجه بالای عمومیت و اهمیت برخوردار است. این نظریه به طور گسترده ای برای مسائل مربوط به تخصیص منابع، قابلیت کاربرد داشته و یک چارچوب عملی از تقسیم کار منطقه ای و بین المللی را ارائه می دهد. منطق این نظریه بدون مبنای نهادی بوده و برای هر نوع ساز و کار تصمیم گیری که با منطق سروکار دارد، قابل کاربرد است. از نظریه مزیت نسبی می توان در عرصه فعالیت های اقتصادی برای گذار از وضع موجود به وضع مطلوب بهره گرفت. شناسایی و گروه بندی مزیت نسبی در عرصه اقتصادی به سرمایه گذاری داخلی و خارجی در قطب های دارای مزیت کمک خواهد کرد و منجر به توسعه نواحی و مناطق شده و به تدریج رفاه اقتصادی و اجتماعی را در مناطق دارای مزیت گسترش خواهد داد. از طرفی دیگر، یکی از عمده ترین نیازهای جامعه در شرایط فعلی تحول در ساختارهای اقتصادی در جهت ایجاد فرصت های شغلی جدید است که خود مستلزم شناخت فرصت های سرمایه گذاری می باشد (صمیمی و نقوی، ۱۳۸۷).

در این پژوهش به بررسی مزیت نسبی ارزش افزوده خدمات شهری مشهد (استان خراسان رضوی) و مقایسه آن با سایر مراکز استانهای کشور در برنامه چهارم توسعه پرداخته می شود. در فصل بعدی کارهای تجربی صورت گرفته در رابطه با مزیت نسبی می آید، در فصل سوم به بررسی مبانی نظری مزیت نسبی پرداخته می شود. در فصل چهارم به تجزیه و تحلیل داده ها پرداخته می شود و در نهایت در فصل پنجم نتیجه گیری آمده است.

پیشینه پژوهش

این بخش شامل دو قسمت می باشد. در بخش اول

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

ویژه نامه شماره بهار و تابستان ۱۳۹۰

مهمترین تحقیقات انجام شده در خارج کشور در زمینه به کارگیری شاخص مزیت نسبی مورد بررسی قرار می‌گیرد. بخش دوم به برخی از تحقیقات داخل کشور در مورد کاربردهای شاخص مزیت نسبی در کشور اختصاص می‌یابد.

۱. تحقیقات انجام شده در خارج کشور

از زمانی که برای اولین بار در سال ۱۹۶۵ «بالاسا» شاخص

«مزیت نسبی آشکار»^۳ را در زمینه مزیت نسبی یک کشور در صادرات یک کالای معین معرفی نمود، پژوهشگران بسیاری از آن در زمینه‌های مختلف بهره‌گرفته و تحقیقات زیادی در کشورهای گوناگون صورت گرفته است. در این بخش به معرفی برخی از جدیدترین تحقیقات انجام شده بر مبنای این شاخص که مربوط به سالهای اخیر است، پرداخته می‌شود.

جدول ۱. مطالعات تجربی انجام شده در خارج کشور؛ ماخذ: یافته‌های تحقیق.

ردیف	نویسندگان	سال	دوره زمانی	توضیحات
۱	باری و هانان	۲۰۰۱		هدف از این مطالعه بحث سرمایه گذاری مستقیم خارجی و توانایی پیش بینی شاخص های مزیت نسبی مطرح شده بود. از بین کشورهای اروپای شرقی و مرکزی (CEE) کشور ایرلند را جهت مطالعه و بررسی انتخاب شد. تحقیق باری و هانان توانسته تناقض بین پیش بینی افت زیاد حق ریسک CEE در سطح اقتصاد کلان و اثر پذیری شاخص مزیت نسبی آشکار را در سطح اقتصاد خرد نشان دهد.
۲	فرتو و هابارد	۲۰۰۲	۱۹۹۸-۱۹۹۲	هدف مطالعه محاسبه شاخص مزیت نسبی آشکار برای بخش های مختلف کشاورزی در کشور مجارستان است. نتایج نشان می‌دهد که همه بخش های کشاورزی دارای مزیت نسبی نبوده و فقط بخش غذایی کشاورزی برای تجارت و ورود به اتحادیه اروپا از مزیت نسبی برخوردار می باشد.
۳	ویجرن	۲۰۰۳	۱۹۹۶-۲۰۰۲	هدف محاسبه شاخص مزیت نسبی صنعت برخی از کشورهای آسیایی، آمریکایی و اروپایی است. بخش اصلی کار وی تجزیه و تحلیل شدت مزیت نسبی کشورهای نمونه و هم پوشانی بین آنها در بازار داخلی است. نتایج نشان می‌دهد که، برخی همگرایی بین کشورهای آسیایی و کشورهای عضو اتحادیه اروپا شده اند، وجود دارد و در سالهای اخیر مزیت نسبی کشورهای اتحادیه اروپا استفاده از هر دو نوع سرمایه انسانی و فیزیکی را ایجاد نموده است.
۵	باترا و خان	۲۰۰۹	۲۰۰۵-۲۰۰۸	هدف آنها محاسبه شاخص مزیت نسبی آشکار برای صنایع مختلف اقتصادی کشورهای هند و چین می باشند تا مشخص نمایند، کدام صنعت و بخش های اقتصادی این کشورها از مزیت نسبی بالاتری در تجارت و صادرات برخوردارند.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
ویژه نامه شماره بهار و تابستان ۱۳۹۰

■ ۸۶ ■

3. Revealed Comparative Advantage (RCA)

۲. تحقیقات انجام شده در داخل کشور

کشور، مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

در این بخش مهمترین تحقیقات انجام شده در داخل کشور در زمینه استفاده از شاخص مزیت نسبی در داخل

جدول ۲. مطالعات تجربی انجام شده در داخل کشور؛ ماخذ: یافته‌های تحقیق.

ردیف	نویسندگان	سال	دوره زمانی	توضیحات
	جعفری صمیمی و حسینی	۱۳۸۳	۱۳۷۹-۱۳۸۰	هدف این تحقیق بررسی مزیت نسبی ارزش افزوده آموزش فنی و حرفه ای دولتی و خصوصی استان مازندران در سالهای ۱۳۷۹ و ۱۳۸۰ و مقایسه آن با وضعیت سایر استان های کشور بوده است. نتایج این تحقیق نشان داده است که استان مازندران از لحاظ مزیت نسبی آموزش فنی و حرفه ای دولتی در سال های ۱۳۷۹ و ۱۳۸۰ بین استان های کشور بترتیب رتبه های هشتم و دوازدهم را کسب نموده است. همچنین این استان از لحاظ مزیت نسبی آموزش فنی و حرفه ای خصوصی بترتیب رتبه های دوم و چهارم را در بین سایر استان های کشور احراز نموده است؛
	جعفری صمیمی و حسینی	۱۳۸۵	۱۳۸۱-۱۳۸۲	هدف مقاله بررسی مزیت نسبی ارزش افزوده گسترش حمل و نقل زمینی شامل حمل و نقل جاده ای و ریلی، در استان هرمزگان و مقایسه آن با وضعیت سایر استان های کشور بوده است. نتایج تحقیق نشان داد، این استان از لحاظ ارزش افزوده حمل و نقل جاده ای از مزیت نسبی لازم برخوردار می باشد؛
	جعفری صمیمی و قادری نژاد	۱۳۸۴	۱۳۸۳	هدف از انجام این تحقیق بررسی مزیت نسبی ارزش افزوده آموزش عالی غیردولتی و مقایسه آن با آموزش عالی دولتی در استان های کشور بود. نتیجه محاسبات این تحقیق نشان داد که از دیدگاه ارزش افزوده فعالیت اقتصادی تعدادی از استان های کشور مانند سمنان، زنجان، یزد، مازندران و مرکزی از مزیت نسبی آشکار نسبتاً بالایی در آموزش عالی غیردولتی برخوردار می باشند. در عوض در برخی از استان ها مانند آذربایجان غربی، سیستان و بلوچستان، کرمانشاه و همدان که در بخش آموزش عالی دولتی از مزیت نسبی برخوردار بوده‌اند؛
	جعفری صمیمی و حسینی	۱۳۸۴	۱۳۸۳	در این تحقیق مزیت نسبی ارزش افزوده واسطه گریهای مالی استان مازندران در مقایسه با سایر استان های کشور بررسی شده است. نتایج حاصل از این تحقیق نشان داده که بر اساس شاخص مزیت نسبی ارزش افزوده واسطه گریهای مالی استان مازندران در سناریوی اول در سال های ۱۳۷۹ و ۱۳۸۰ بترتیب مقام ششم و هفتم را در میان کل استان های کشور کسب نموده است و در در سناریوی دوم که استان

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

ویژه‌نامه شماره بهار و تابستان ۱۳۹۰

ادامه جدول ۲

تهران حذف شده است استان مازندران در زمینه ارزش افزوده سایر واسطه گریهای مالی در هر دو سال دارای بالاترین مزیت نسبی بوده است؛				
هدف این تحقیق بررسی مزیت نسبی ارزش افزوده فعالیت های اقتصادی هتل، خوابگاه و رستوران استان های کشور در جذب توریسم بوده است. این تحقیق نشان داد، بیشترین مقدار شاخص مزیت نسبی ارزش افزوده فعالیت هتل و خوابگاه در هر سه سال که بترتیب معادل ۳/۱۴، ۳/۱۴ و ۳/۰۹ می باشد، متعلق به استان خراسان است، در حالی که کمترین مقدار این شاخص که بترتیب معادل ۰، ۰/۰۵ و ۰ می باشد، مربوط به استان کهگیلویه و بویراحمد است؛	۱۳۸۱-۱۳۷۹	۱۳۸۵	جعفری صمیمی، حسینی و زینال نژاد	
هدف اصلی این مقاله بررسی رابطه بین شاخص مزیت نسبی ارزش افزوده بخش کشاورزی با شاخص توسعه اقتصادی این بخش در استان خراسان و مقایسه آن با وضعیت سایر استان های کشور بوده است. نتایج تحقیق نشان داده است، استان خراسان در زمینه فعالیت بخش کشاورزی از مزیت نسبی برخوردار بوده و رتبه پانزدهم را در بین سایر استان های کشور بدست آورده است. در زمینه توسعه بخش کشاورزی نتایج تحقیق نشان می دهد که شاخص توسعه بخش کشاورزی استان خراسان معادل ۰/۵۳۸ برآورد شده است و این استان در رده استان های توسعه یافته در بخش کشاورزی محسوب شده و رتبه سوم را از این لحاظ کسب نموده است	۱۳۸۵	۱۳۸۶	جعفری صمیمی و حسینی	

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

ویژه نامه شماره بهار و تابستان ۱۳۹۰

۸۸

روش تحقیق

شد و سپس توسط اقتصاددانانی چون «هابرلر»^۴، «هکشر - اوهلین»^۹، «ساموئلسون»^{۱۰}، «لئون تیف»^{۱۱} و دیگران پیگیری و تکامل یافت؛ به دیدگاه ایستای مزیت نسبی پرداخته است که بیشتر طرف عرضه تولید را مد نظر قرار داده و بر نقش طبیعت یا تاریخ (که عوامل برونزای تولید هستند) به عنوان عوامل تعیین کننده مزیت نسبی تأکید کرده است.

بر طبق این دیدگاه عامل اساسی تعیین کننده مزیت نسبی یک کشور، میزان برخورداری از عوامل تولید یعنی «عرضه نسبی منابع طبیعی»^{۱۲}، نیروی کار و سرمایه است و این حداقل تفاوتی است که میان کشورهای مختلف

ایده اصلی «مزیت نسبی»^۴ توسط اقتصاددانان کلاسیک ارائه شده است. «آدام اسمیت»^۵ در کتاب «ثروت ملل» خود بیان می کند که هر ملت میل دارد در تولیدی تخصص پیدا کند که با اجرای اصل اساسی تقسیم کار به طور طبیعی استعداد بیشتری دارد. اما «دیوید ریکاردو»^۶ اولین کسی بود که ضمن انتقاد از «مزیت مطلق»^۷، نظریات خود را در خصوص اهمیت مزیت نسبی ارائه داد. وی ثابت کرد که هر کشور در تولیداتی که بیشترین مزیت نسبی را دارد باید تخصص کسب نماید. «نظریه سنتی مزیت نسبی» که ابتدا توسط «ریکاردو» ارائه

4. Comparative Advantage
5. Adam Smith
6. David Ricardo
7. Absolute Advantage
8. Hablerler

9. Heckscher – Ohlin
10. Samuelson
11. Leontief
12. Factor Endowments

وجود داشته و شرط لازم برای تجارت متقابل سودمند

میان آن‌ها است. حتی اگر تمام کشورها دارای رجحانات (شرایط تقاضا) و فناوری (تابع تولید) یکسان بوده و فاقد صرفه جویی ناشی از مقیاس در تولید باشند تا زمانی که تفاوت‌های عوامل نسبی وجود دارد، تفاوت در قیمت‌ها و هزینه‌های نسبی نیز وجود خواهد داشت و در نتیجه تجارت بر اساس مزیت نسبی توجیه خواهد داشت. اما مدت‌هاست که نظریه مزیت‌های نسبی ایستا جای خود را به نظریه مزیت‌های نسبی پویا داده است. مزیت نسبی یک کشور، ایستا و ابدی نیست بلکه، مزیت نسبی مفهومی پویاست و در طی زمان خلق شده و در حال تحول است. مزیت نسبی می‌تواند در طول زمان از طریق تکامل چرخه زندگی محصول، تغییر در برخورداری از عوامل و دستیابی به بازدهی صعودی نسبت به مقیاس، کسب شود. بر اساس دیدگاه مزیت نسبی پویا، هر کشوری می‌تواند به صورت درونزا و با استفاده از فناوری و پیشرفت‌های فناوری و عوامل دیگر به خلق مزیت بپردازد (جعفری صمیمی و نقوی، ۱۳۸۷).

به طور خلاصه وجود مزیت نسبی در گذشته عمدتاً به عنوان مزیت در فراوانی نسبی منابع خاص که در تولید یک یا چند محصول شدت بیشتری دارد، تعبیر می‌شد، اما امروزه مصادیق مزیت نسبی، مفاهیم پیچیده‌تری به خود گرفته است و به توانایی‌های تکنولوژیک، سازمان تولید و مدیریت و انعطاف پذیری در برنامه‌ریزی و عملکرد نیز مربوط می‌شود.

۱) معرفی شاخص مزیت نسبی آشکار

این شاخص که اولین بار توسط «بالاسا»^{۱۳} معرفی شد، در زمینه مزیت نسبی یک کشور در صادرات یک کالای معین می‌باشد. به همین دلیل این شاخص در ادبیات مربوط به تجارت بین الملل به شاخص تخصص تجارت و صادرات بالاسا معروف است. شاخص فوق به صورت زیر تعریف

$$RCA = \frac{\frac{\text{صادرات کالای } X \text{ در کشور}}{\text{صادرات کالا در کشور}}}{\frac{\text{صادرات کالای } X \text{ در جهان}}{\text{صادرات کالا در جهان}}} \quad (1)$$

به عبارت دیگر شاخص مزیت نسبی آشکار از تقسیم سهم صادرات کالای X در صادرات کشور به سهم صادرات کالای X در کل صادرات جهان به دست می‌آید. با توجه به اینکه اجزای تشکیل دهنده شاخص RCA همگی مثبت هستند لذا مقدار عددی این شاخص بین صفر و بی نهایت تغییر می‌کند. بر اساس اطلاعات مربوط به شاخص فوق چنانچه مقدار عددی این شاخص در مورد کالاهایی بزرگتر از یک باشد در این صورت گفته می‌شود که کشور مورد نظر در صادرات آن کالا از مزیت نسبی برخوردار می‌باشد. همچنین هرچه مقدار شاخص فوق بزرگتر باشد اولویت و مزیت نسبی یا رقابتی بیشتر آن کالاها را برای کشور مورد نظر نشان می‌دهد. در مقابل، چنانچه شاخص فوق برای برخی از کالاهای کمتر از یک باشد در این صورت کشور مورد نظر در زمینه صادرات این نوع کالاها از مزیت نسبی برخوردار نمی‌باشد.

لازم به توضیح است که یکی از معایب مهم شاخص RCA این است که دامنه تغییرات آن بسیار زیاد می‌باشد و نمی‌تواند شدت و درجه مزیت نسبی یا عدم مزیت نسبی را بخوبی نشان دهد. برای رفع مشکل فوق، شاخص فوق را می‌توان با یک تبدیل یکنواخت به شاخص قرینه و یا نرمال شده تبدیل نمود. برای این منظور شاخص جدید که به شاخص مزیت نسبی آشکار قرینه شده معروف است، به صورت زیر تعریف می‌شود:

$$SRCA = \frac{RCA - 1}{RCA + 1} \quad (2)$$

۱۳. برای مطالعه بیشتر در این زمینه رجوع شود به: جعفری صمیمی، احمد (۱۳۸۰) بررسی مزیت نسبی اشتغال زایی صادراتی و ارزش افزوده‌ای صنعت نساجی در استان مازندران، مقاله ارائه شده در همایش صنعت نساجی و پژوهشکده اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس، مهرماه ۱۳۸۰.

- Ballasa, B (1965), Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage, the Manchester School of Economics and Social Studies, No.33.

با توجه به اینکه شاخص RCA بین صفر و بی نهایت می- باشد در این صورت مشاهده می شود که دامنه تغییرات شاخص تعدیل شده و قرینه فوق بین ۱- و ۱+ می باشد. به عبارت دیگر چنانچه RCA بزرگتر از یک باشد در این صورت SRCA^{۱۴} بین صفر و یک خواهد بود و در حالتی که RCA کوچکتر از یک باشد SRCA یک عدد منفی بین صفر تا ۱- خواهد بود. همچنین بدلیل دامنه محدود شاخص تعدیل شده فوق، شبیه ضریب همبستگی می توان گفت که هر چه SRCA به عدد یک نزدیکتر شود در این صورت مزیت نسبی بیشتر می باشد و در عوض هر چه از صفر به سمت عدد ۱- میل نماید آنگاه می توان نتیجه گرفت که عدم مزیت نسبی تشدید می شود.

در این مقاله نیز، برای اندازه گیری مزیت نسبی از شاخص مزیت نسبی آشکار به صورت زیر استفاده می شود

$$RCA = \frac{AD_a^i}{GDP^i} \div \frac{AD_a^c}{GDP^c} \quad (3)$$

در این شاخص، اندیس i معرف منطقه مورد بررسی و اندیس c معرف کل کشور است و اندیس a معرف فعالیت اقتصادی و یا هر یک از بخش های اقتصادی مورد بررسی می باشد. بدین ترتیب متغیرهای این شاخص جدید را می توان به صورت زیر تعریف کرد:

AD_a^i : ارزش افزوده بخش و یا فعالیت اقتصادی a در منطقه i ،
 GDP^i : کل ارزش افزوده یا تولید ناخالص داخلی منطقه i ،
 AD_a^c : ارزش افزوده بخش و یا فعالیت اقتصادی a در کشور،
 AD_a^c : کل ارزش افزوده یا تولید ناخالص داخلی کشور.

14. Symmetric Reveled Comparative Advantage (SRCA)

در حقیقت ابتکاری که در این تحقیق به کار رفته، این است که شاخص فوق را، که مربوط به صادرات بوده و صورت مربوط به یک کشور و مخرج مربوط به کل جهان است، تعدیل کرده و به جای صادرات از ارزش افزوده و به جای کشور و جهان، به ترتیب از استان و کشور استفاده شده است. این کار در مقالاتی از جمله، بررسی مزیت نسبی ارزش افزوده ای آموزش فنی و حرفه ای دولتی و خصوصی استان مازندران و بررسی مزیت نسبی اشتغال زایی، صادراتی و ارزش افزوده ای صنعت نساجی در استان مازندران توسط یکی از نویسندگان (دکتر احمد جعفری صمیمی) در تحقیقات قبلی نیز انجام گرفته است؛ رجوع شود به بخش منابع.

بررسی وضعیت مزیت استان‌ها دو سناریو جداگانه یکی با تهران و دیگری با حذف تهران طرح می‌شود.

افزوده کل خراسان رضوی در حال کاهش است. در سال‌های مورد مطالعه استان تهران رتبه نخست را به خود اختصاص داده است. استان خراسان رضوی در سال نخست رتبه دوم را داراست و در هر سال یک پله نزول می‌کند که در سال ۱۳۸۶ رتبه چهارم را کسب کرده است. در این سال استان کرمانشاه و لرستان به ترتیب رتبه‌های دوم و سوم را کسب کرده‌اند.

(۱) بررسی سهم ارزش افزوده خدمات شهری در مراکز استان‌ها
در جدول زیر روند سهم ارزش افزوده خدمات شهری از کل ارزش افزوده استان‌های مختلف آمده است. با توجه به جدول زیر سهم ارزش افزوده خدمات شهری در ارزش

جدول ۳. سهم ارزش افزوده فعالیت خدمات شهری در استان‌های مختلف در برنامه چهارم (درصد)؛
ماخذ: محاسبات محقق بر اساس داده‌های پژوهش.

۱۳۸۶		۱۳۸۵		۱۳۸۴	
مقدار	استان	مقدار	استان	مقدار	استان
۲.۱۱	تهران	۲.۱۲	تهران	۲.۱۳	تهران
۱.۰۶	کرمانشاه	۱.۲۱	کرمانشاه	۱.۲۳	خراسان رضوی
۱.۰۴	لرستان	۱.۲۰	خراسان رضوی	۱.۰۲	لرستان
۱.۰۲	خراسان رضوی	۱.۰۶	لرستان	۰.۸۹	قزوین
۰.۹۹	قم	۰.۹۵	قم	۰.۸۸	اصفهان
۰.۸۹	کرمان	۰.۹۲	فارس	۰.۸۷	سیستان و بلوچستان
۰.۸۷	زنجان	۰.۹۱	اصفهان	۰.۸۲	فارس
۰.۸۶	سیستان و بلوچستان	۰.۹۰	قزوین	۰.۷۸	کرمانشاه
۰.۸۵	قزوین	۰.۸۳	سیستان و بلوچستان	۰.۷۸	آذربایجان شرقی
۰.۸۳	اصفهان	۰.۸۱	همدان	۰.۷۶	کرمان
۰.۷۹	هرمزگان	۰.۸۰	کرمان	۰.۷۵	زنجان
۰.۷۷	چهارمحال و بختیاری	۰.۷۹	زنجان	۰.۷۵	قم
۰.۷۶	آذربایجان شرقی	۰.۷۸	گیلان	۰.۷۳	همدان
۰.۷۲	گیلان	۰.۷۶	چهارمحال و بختیاری	۰.۷۱	گلستان
۰.۷۱	آذربایجان غربی	۰.۷۳	هرمزگان	۰.۷۰	سمنان
۰.۷۱	همدان	۰.۷۳	آذربایجان شرقی	۰.۶۶	چهارمحال و بختیاری
۰.۶۹	اردبیل	۰.۷۳	گلستان	۰.۶۳	گیلان
۰.۶۸	سمنان	۰.۷۰	سمنان	۰.۶۲	یزد

ادامه جدول ۳

۰.۶۵	گلستان	۰.۷۰	یزد	۰.۶۱	آذربایجان غربی
۰.۶۱	فارس	۰.۷۰	اردبیل	۰.۵۹	اردبیل
۰.۵۶	خراسان جنوبی	۰.۶۷	آذربایجان غربی	۰.۵۷	هرمزگان
۰.۵۶	یزد	۰.۶۲	خراسان جنوبی	۰.۵۶	خراسان جنوبی
۰.۵۳	خراسان شمالی	۰.۵۸	مازندران	۰.۵۵	مازندران
۰.۵۳	مازندران	۰.۴۹	خراسان شمالی	۰.۵۱	مرکزی
۰.۵۰	مرکزی	۰.۴۹	کردستان	۰.۴۵	خراسان شمالی
۰.۴۰	کردستان	۰.۴۷	مرکزی	۰.۴۴	کردستان
۰.۳۱	ایلام	۰.۳۶	بوشهر	۰.۳۳	بوشهر
۰.۳۰	بوشهر	۰.۳۵	ایلام	۰.۳۲	ایلام
۰.۲۹	خوزستان	۰.۳۱	خوزستان	۰.۲۷	خوزستان
۰.۰۸	کهگیلویه و بویراحمد	۰.۰۶	کهگیلویه و بویراحمد	۰.۰۶	کهگیلویه و بویراحمد

دارد، گروه فاقد مزیت و گروهی که شاخص آن‌ها بین ۰/۵- تا ۱- باشد، گروهی که استان به هیچ عنوان مزیت دار نیست.

۲-۱) محاسبه شاخص مزیت نسبی آشکار و متقارن فعالیت خدمات شهری در مراکز استان‌ها جهت بررسی بهتر شاخص مزیت نسبی خدمات شهری در برای مراکز مختلف استانها دو سناریو در نظر می‌گیریم در سناریو اول به بررسی وضعیت تمام استانها می‌پردازیم. استان تهران به دلیل موقعیت سیاسی و حجم جمعیت بالای خود درصد بالایی از خدمات شهری کل کشور را به خود اختصاص داده است، بنابراین در سناریو دوم استان تهران را از تحلیل خود حذف کرده و به بررسی شاخص برای بقیه استان‌ها می‌پردازیم. در این قسمت‌های بعد ابتدا به محاسبه شاخص می‌پردازیم، پس از محاسبه SRCA فواصل مشخصی جهت رتبه بندی استان‌ها به شرح زیر تعریف می‌گردد، به گونه‌ای که طبق شاخص SRCA که بین کمترین مقدار (-۱) و بیشترین مقدار (+۱) قرار می‌گیرد، استان‌ها به ۴ گروه دسته بندی می‌شوند. گروه اول که در آن شاخص SRCA بزرگتر از ۰/۵+ باشد در گروه دارای مزیت بالا و دسته‌ای از استان‌ها که شاخص SRCA آنها بین صفر تا ۰/۵+ باشد، دارای مزیت تلقی می‌شوند. همچنین گروه سوم که شاخص SRCA بین دو حد صفر و ۰/۵- قرار

دارد، گروه فاقد مزیت و گروهی که شاخص آن‌ها بین ۰/۵- تا ۱- باشد، گروهی که استان به هیچ عنوان مزیت دار نیست.

۲-۱) محاسبه شاخص مزیت نسبی آشکار و متقارن فعالیت خدمات شهری در تمامی مراکز استان‌ها در جدول شماره ۴ نتایج شاخص مزیت نسبی در سال‌های مورد مطالعه مختلف برای تمامی استان‌های کشور آمده است. با توجه به نتایج به دست آمده مشهود در گروه دوم یعنی استانهای دارای مزیت قرار دارد، اما مقدار شاخص برای این شهر سیر نزولی دارد و در سال‌های ۱۳۸۴، ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ به ترتیب ۰.۱۳۱۷، ۰.۰۹۹۹ و ۰.۰۳۶۱ است و در رتبه بندی بر اساس این مقیاس در سالهای ۱۳۸۴، ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ به ترتیب رتبه‌های دوم، سوم و چهارم قرار دارد.

از استان‌هایی که در سال‌های برنامه مزیت نسبی این فعالیت در آنها بهبود یافته است، می‌توان استان‌های کرمانشاه، قم، کرمان و زنجان را نام برد. استان کرمانشاه در سال ۱۳۸۴ رتبه ۸ را دارا است که در سال‌های بعد رتبه دوم را بعد از تهران کسب کرده است. در ابتدای برنامه

۲) محاسبه شاخص مزیت نسبی آشکار و متقارن فعالیت خدمات شهری در مراکز استان‌ها

جهت بررسی بهتر شاخص مزیت نسبی خدمات شهری در برای مراکز مختلف استانها دو سناریو در نظر می‌گیریم در سناریو اول به بررسی وضعیت تمام استانها می‌پردازیم. استان تهران به دلیل موقعیت سیاسی و حجم جمعیت بالای خود درصد بالایی از خدمات شهری کل کشور را به خود اختصاص داده است، بنابراین در سناریو دوم استان تهران را از تحلیل خود حذف کرده و به بررسی شاخص برای بقیه استان‌ها می‌پردازیم. در این قسمت‌های بعد ابتدا به محاسبه شاخص می‌پردازیم، پس از محاسبه SRCA فواصل مشخصی جهت رتبه بندی استان‌ها به شرح زیر تعریف می‌گردد، به گونه‌ای که طبق شاخص SRCA که بین کمترین مقدار (-۱) و بیشترین مقدار (+۱) قرار می‌گیرد، استان‌ها به ۴ گروه دسته بندی می‌شوند. گروه اول که در آن شاخص SRCA بزرگتر از ۰/۵+ باشد در گروه دارای مزیت بالا و دسته‌ای از استان‌ها که شاخص SRCA آنها بین صفر تا ۰/۵+ باشد، دارای مزیت تلقی می‌شوند. همچنین گروه سوم که شاخص SRCA بین دو حد صفر و ۰/۵- قرار

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

ویژه‌نامه شماره بهار و تابستان ۱۳۹۰

فقط ۳ مرکز استان تهران، خراسان رضوی و لرستان مقدار شاخص برای بعضی از استان‌ها بهبود می‌یابد و در دارای مزیت بودند و در پایان برنامه مراکز کرمانشاه و قم بعضی استان‌ها کاهش می‌یابد. نیز به این مراکز اضافه می‌شوند. در طول سال‌های برنامه

جدول ۴. شاخص مزیت نسبی آشکار متقارن برای فعالیت خدمات شهری در مراکز استان‌ها در برنامه چهارم؛ ماخذ: محاسبات محقق بر اساس داده‌های پژوهش.

۱۳۸۶		۱۳۸۵		۱۳۸۴	
مقدار	استان	مقدار	استان	مقدار	استان
۰.۳۸	تهران	۰.۳۶	تهران	۰.۳۸	تهران
۰.۰۵۴	کرمانشاه	۰.۱۰۴	کرمانشاه	۰.۱۳۲	خراسان رضوی
۰.۰۴۶	لرستان	۰.۰۹۹	خراسان رضوی	۰.۰۳۹	لرستان
۰.۰۳۶	خراسان رضوی	۰.۰۳۷	لرستان	-۰.۰۰۳	قزوین
۰.۰۲	قم	-۰.۰۱۶	قم	-۰.۰۳۴	اصفهان
-۰.۰۳۵	کرمان	-۰.۰۳۱	فارس	-۰.۰۳۷	سیستان و بلوچستان
-۰.۰۴۶	زنجان	-۰.۰۳۴	اصفهان	-۰.۰۶۷	فارس
-۰.۰۴۹	سیستان و بلوچستان	-۰.۰۴۱	قزوین	-۰.۱۰۳	کرمانشاه
-۰.۰۵۳	قزوین	-۰.۰۸۳	سیستان و بلوچستان	-۰.۱۰۳	آذربایجان شرقی
-۰.۰۰۷	اصفهان	-۰.۰۹۶	همدان	-۰.۱۰۴	کرمان
-۰.۰۰۹	هرمزگان	-۰.۰۰۱	کرمان	-۰.۱۱۰	زنجان
-۰.۱۱	چهارمحال و بختیاری	-۰.۱۱	زنجان	-۰.۱۱۱	قم
-۰.۱۱	آذربایجان شرقی	-۰.۱۲	گیلان	-۰.۱۲۷	همدان
-۰.۱۴	گیلان	-۰.۱۳	چهارمحال و بختیاری	-۰.۱۴۴	گلستان
-۰.۱۴۳	آذربایجان غربی	-۰.۱۴۷	هرمزگان	-۰.۱۴۷	سمنان
-۰.۱۴۸	همدان	-۰.۱۵	آذربایجان شرقی	-۰.۱۷۱	چهارمحال و بختیاری
-۰.۱۶۱	اردبیل	-۰.۱۵	گلستان	-۰.۱۹۷	گیلان
-۰.۱۷	سمنان	-۰.۱۷	سمنان	-۰.۲۰۷	یزد
-۰.۱۹	گلستان	-۰.۱۷۴	یزد	-۰.۲۰۹	آذربایجان غربی
-۰.۲۱۷	فارس	-۰.۱۹	اردبیل	-۰.۲۲۶	اردبیل
-۰.۲۲۶	خراسان جنوبی	-۰.۱۹۴	آذربایجان غربی	-۰.۲۴۲	هرمزگان
-۰.۲۲۶	یزد	-۰.۲۲۴	خراسان جنوبی	-۰.۲۵۳	خراسان جنوبی
-۰.۲۴۵	خراسان شمالی	-۰.۲۶	مازندران	-۰.۲۶۱	مازندران

مرکزی	-۰.۲۹۷	خراسان شمالی	-۰.۳۳۷	مازندران	-۰.۲۹۲
خراسان شمالی	-۰.۳۵۳	کردستان	-۰.۳۴	مرکزی	-۰.۳۰۸
کردستان	-۰.۳۶۰	مرکزی	-۰.۳۷۵	کردستان	-۰.۴۰
بوشهر	-۰.۴۷۲	بوشهر	-۰.۴۷	ایلام	-۰.۵۰۶
ایلام	-۰.۴۸۶	ایلام	-۰.۴۷۸	بوشهر	-۰.۵۲۴
خوزستان	-۰.۵۵۱	خوزستان	-۰.۵۲۲	خوزستان	-۰.۵۲۸
کهگیلویه و بویراحمد	-۰.۸۷۸	کهگیلویه و بویراحمد	-۰.۸۷۷	کهگیلویه و بویراحمد	-۰.۸۴۳

میانگین متغیرها در طول برنامه را قرار دهیم. برای بررسی میانگین نیز دو سناریو را در به کار می‌بریم. نتایج حاصل از بررسی برای کل استانها در جدول شماره ۶ و با حذف تهران در جدول شماره ۷ آمده است. در جدول شماره ۶ مقدار شاخص مزیت نسبی متقارن برای مشهد برابر با ۰.۸۴ است و مشهد از نظر مزیت خدمات شهری بعد از تهران در رتبه دوم کشور قرار می‌گیرد. بعد از مشهد استان‌های لرستان، کرمانشاه، قم و قزوین رتبه‌های بعدی را به خود اختصاص می‌دهند.

با حذف تهران مقدار شاخص برای همه‌ی مراکز استان افزایش می‌یابد و تعدادی از استان‌ها از گروه سوم به گروه دوم می‌آیند. مقدار شاخص برای مشهد به ۰.۳۳ افزایش می‌یابد و در رتبه اول قرار می‌گیرد.

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

این مقاله، به بررسی جایگاه شهر مشهد در مزیت نسبی ارزش افزوده فعالیت خدمات شهری در طول سال‌های برنامه چهارم در میان مراکز استان‌های کشور، پرداخته است و بدین منظور از شاخص تکامل یافته بالاسا و شاخص مزیت نسبی آشکار متقارن استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که فعالیت خدمات شهری در طول سال‌های مورد بررسی در شهر مشهد دارای مزیت بوده و از لحاظ شاخص مزیت نسبی این شهرستان در ابتدای برنامه چهارم مشهد پس از تهران در مکان دوم قرار داشته ولی در طول سال‌های برنامه مقدار شاخص کاهش یافته است به گونه‌ای که در پایان برنامه پس از مراکز تهران، کرمانشاه و لرستان رتبه چهارم را به خود اختصاص داده است. همچنین در سناریوی دوم بدون تهران مقدار

(۲-۲) محاسبه شاخص مزیت نسبی آشکار و متقارن فعالیت خدمات شهری در مراکز استان‌ها بجز تهران در جدول شماره ۵ نتایج شاخص مزیت نسبی در سال‌های مورد مطالعه برای استان‌های کشور با حذف تهران آمده است. در این سناریو ما ارزش افزوده کل تهران را از ارزش افزوده کل کشور کم کردیم و همچنین ارزش افزوده خدمات شهری تهران را نیز از کل ارزش افزوده خدمات شهری کشور حذف نمودیم.

با حذف تهران مقدار عددی شاخص مزیت نسبی برای مراکز مختلف تغییر می‌کند و تعدادی از استانها از گروه سوم، فاقد مزیت، به گروه دوم، دارای مزیت تبدیل می‌شوند، ولی همچنان هیچ کدام از مراکز استان‌ها در گروه اول جای نمی‌گیرند. در این سناریو اعداد به دست آمده برای مشهد بیشتر از سناریو قبلی است اما همچنان برای سال‌های برنامه روند نزولی دارد و مقدار آن در سال‌های ۱۳۸۴، ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ به ترتیب ۰.۳۷۶، ۰.۳۳۱ و ۰.۲۹۷ و در سال‌های ۱۳۸۴، ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ به ترتیب رتبه‌های اول، دوم و سوم را کسب کرده است. استانهای کرمانشاه، قم، کرمان و زنجان از استان‌هایی هستند که در طول سال‌های برنامه جز استان‌های بالای جدول قرار می‌گیرند. در سال پایانی استان کرمانشاه رتبه نخست و بعد از آن استانهای لرستان، خراسان رضوی، قم، کرمان و زنجان رتبه‌های بعدی را به خود اختصاص می‌دهند.

(۳) محاسبه متوسط شاخص مزیت نسبی آشکار و متقارن فعالیت خدمات شهری برای کل برنامه جایگاه استان‌های مختلف را برای کل برنامه داشته باشیم باید در صورت و مخرج رابطه شاخص RCA، مقدار

جدول ۵. شاخص مزیت نسبی آشکار و متقارن فعالیت خدمات شهری در مراکز استان‌ها با حذف تهران در برنامه چهارم؛ ماخذ: محاسبات محقق بر اساس داده‌های پژوهش.

۱۳۸۶		۱۳۸۵		۱۳۸۴	
مقدار	استان	مقدار	استان	مقدار	استان
۰.۳۱۴	کرمانشاه	۰.۳۳۵	کرمانشاه	۰.۳۷۶	خراسان رضوی
۰.۳۰۶	لرستان	۰.۳۳۱	خراسان رضوی	۰.۲۹۳	لرستان
۰.۲۹۷	خراسان رضوی	۰.۲۷۴	لرستان	۰.۲۲۹	قزوین
۰.۲۸۲	قم	۰.۲۲۳	قم	۰.۲۲۶	اصفهان
۰.۲۳۱	کرمان	۰.۲۱	فارس	۰.۲۲۲	سیستان و بلوچستان
۰.۲۲۱	زنجان	۰.۲۰۷	اصفهان	۰.۱۹۴	فارس
۰.۲۱۹	سیستان و بلوچستان	۰.۲	قزوین	۰.۱۵۸	کرمانشاه
۰.۲۱۴	قزوین	۰.۱۵۹	سیستان و بلوچستان	۰.۱۵۸	آذربایجان شرقی
۰.۱۹۷	اصفهان	۰.۱۴۷	همدان	۰.۱۵۷	کرمان
۰.۱۷۹	هرمزگان	۰.۱۳۳	کرمان	۰.۱۵۲	زنجان
۰.۱۶۲	چهارمحال و بختیاری	۰.۱۳۲	زنجان	۰.۱۵۱	قم
۰.۱۵۴	آذربایجان شرقی	۰.۱۲۳	گیلان	۰.۱۳۴	همدان
۰.۱۳۴	گیلان	۰.۱۱۳	چهارمحال و بختیاری	۰.۱۱۷	گلستان
۰.۱۲۶	آذربایجان غربی	۰.۰۹۶	هرمزگان	۰.۱۱۵	سمنان
۰.۱۲۱	همدان	۰.۰۹۴	آذربایجان شرقی	۰.۰۹	چهارمحال و بختیاری
۰.۱۰۷	اردبیل	۰.۰۹۳	گلستان	۰.۰۶۴	گیلان
۰.۱	سمنان	۰.۰۷۱	سمنان	۰.۰۵۳	یزد
۰.۰۷۷	گلستان	۰.۰۶۷	یزد	۰.۰۵۱	آذربایجان غربی
۰.۰۰۵	فارس	۰.۰۵۱	اردبیل	۰.۰۳۳	اردبیل
۰.۰۰۹	خراسان جنوبی	۰.۰۴۸	آذربایجان غربی	۰.۰۱۶	هرمزگان
۰.۰۰۴	یزد	۰.۰۱۷	خراسان جنوبی	۰.۰۰۴	خراسان جنوبی
-۰.۰۲۳	خراسان شمالی	-۰.۰۲۲	مازندران	-۰.۰۰۳	مازندران
-۰.۰۰۳	مازندران	-۰.۰۱۰۶	خراسان شمالی	-۰.۰۴۳	مرکزی
-۰.۰۴۸	مرکزی	-۰.۱۰۹	کردستان	-۰.۱۱	خراسان شمالی
-۰.۱۶	کردستان	-۰.۱۴۹	مرکزی	-۰.۱۱۳	کردستان
-۰.۲۷۸	ایلام	-۰.۲۶	بوشهر	-۰.۲۴۴	بوشهر
-۰.۳۰۲	بوشهر	-۰.۲۷	ایلام	-۰.۲۶۲	ایلام
-۰.۳۰۷	خوزستان	-۰.۳۲۲	خوزستان	-۰.۳۴۲	خوزستان
-۰.۷۴۶	کهگیلویه و بویراحمد	-۰.۸۰۷	کهگیلویه و بویراحمد	-۰.۸۰۲	کهگیلویه و بویراحمد

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
ویژه‌نامه شماره بهار و تابستان ۱۳۹۰

جدول ۶. میانگین شاخص‌های مزیت نسبی ارزش افزوده فعالیت خدمات شهری مراکز استان‌ها در برنامه چهارم؛ ماخذ: محاسبات محقق بر اساس داده‌های پژوهش.

RSCA	استان	RSCA	استان
-۰.۱۴۷	هرمزگان	۰.۳۷۷	تهران
-۰.۱۶۴	سمنان	۰.۰۸۴	خراسان رضوی
-۰.۱۶۴	گلستان	۰.۰۴۱	لرستان
-۰.۱۷۷	آذربایجان غربی	۰.۰۳۶	کرمانشاه
-۰.۱۸۷	اردبیل	-۰.۰۲۴	قم
-۰.۲۱۷	یزد	-۰.۰۴۳	قزوین
-۰.۲۴۴	خراسان جنوبی	-۰.۰۴۹	اصفهان
-۰.۲۷۳	مازندران	-۰.۰۵۷	سیستان و بلوچستان
-۰.۳۱۹	خراسان شمالی	-۰.۰۷۲	کرمان
-۰.۳۲۷	مرکزی	-۰.۰۸۴	زنجان
-۰.۳۷۱	کردستان	-۰.۱۱	فارس
-۰.۴۹۲	ایلام	-۰.۱۲۳	آذربایجان شرقی
-۰.۴۹۴	بوشهر	-۰.۱۲۵	همدان
-۰.۵۳۲	خوزستان	-۰.۱۳۱	چهارمحال و بختیاری
-۰.۸۶۶	کهگیلویه و بویراحمد	-۰.۱۴۶	گیلان

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

ویژه‌نامه شماره بهار و تابستان ۱۳۹۰

۹۶

جدول ۷. میانگین شاخص‌های مزیت نسبی ارزش افزوده فعالیت خدمات شهری مراکز استانها در برنامه چهارم کشور بدون تهران؛ ماخذ: محاسبات محقق بر اساس داده‌های پژوهش.

SRCA	استان	SRCA	استان
۰.۰۹۴	سمنان	۰.۳۳	خراسان رضوی
۰.۰۹۴	گلستان	۰.۲۹۲	لرستان
۰.۰۸	آذربایجان غربی	۰.۲۸۷	کرمانشاه
۰.۰۷	اردبیل	۰.۲۳۱	قم
۰.۰۴	یزد	۰.۲۱۳	قزوین
۰.۰۱	خراسان جنوبی	۰.۲۰۸	اصفهان
-۰.۰۲	مازندران	۰.۲	سیستان و بلوچستان
-۰.۰۷	خراسان شمالی	۰.۱۸۵	کرمان
-۰.۰۸	مرکزی	۰.۱۷۴	زنجان
-۰.۱۳	کردستان	۰.۱۴۸	فارس
-۰.۲۷۲	ایلام	۰.۱۳۶	آذربایجان شرقی
-۰.۲۷۴	بوشهر	۰.۱۳۳	همدان
-۰.۳۲	خوزستان	۰.۱۲۸	چهارمحال و بختیاری
۰.۷۸۳	کهگیلویه و بویراحمد	۰.۱۱۲	گیلان
		۰.۱۱	هرمزگان

شاخص برای مشهد و همه‌ی مراکز استان افزایش یافته و مراکز بیشتری از مزیت نسبی برخوردار می‌شوند، مشهد در ابتدای برنامه رتبه نخست را داراست و در نهایت بعد از مراکز کرمانشاه و لرستان در رتبه سوم قرار می‌گیرد. در بررسی میانگین شاخص مزیت نسبی در کل سالهای برنامه چهارم نیز نتایج فوق در مورد مشهد تایید می‌شود. بدین معنی که این شهرستان بعد از تهران در جایگاه دوم قرار گرفته و مراکز لرستان، کرمانشاه، قم و قزوین در رتبه‌های بعدی قرار می‌گیرند. و در سناریوی دوم با حذف تهران از الگو مقدار شاخص برای همه‌ی مراکز استان‌ها افزایش یافته و، مشهد در جایگاه نخست قرار می‌گیرد و ترتیب رتبه بندی سایر مراکز استان نیز تغییری نمی‌کند.

پیشنهادهات

با توجه به نتایج به دست آمده مشهد از مراکز استان‌هایی بوده است که از مزیت نسبی ارزش افزوده در فعالیت خدمات شهری بر خوردار بوده است. بنابراین به منظور حفظ و بهبود جایگاه این شهرستان در میان مراکز استانها سرمایه‌گذاری بیشتر در فعالیت‌های مربوط به خدمات شهری توصیه می‌شود. علاوه بر این از آنجایی که مشهد به عنوان مهمترین شهر زبارتی و توریستی کشور شناخته شده است، و خدمات شهری از خدماتی است که به طور عمده برای مسافران ملموس است. بنابراین موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

- به دلیل زیارتی بودن و حجم بالای مسافران سرمایه‌گذاری بیشتر در خدمات مربوط به آب آشامیدنی، کنترل بهداشتی، اماکن عمومی و مراکز تهیه، توزیع و نگهداری و فروش مواد خوراکی، آشامیدنی و بهداشتی، مراکز بهداشتی و درمانی توصیه می‌شود.
- خدمات مربوط به حمل و نقل عمومی درون شهری به دلیل اینکه مورد نیاز مسافران و شهروندان بوی است از دیگر خدماتی است که سرمایه‌گذاری در آن دارای منافع بالایی اجتماعی است و از لحاظ درآمدزایی و نیز دارای مزیت است.
- سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های مربوط به خدمات رفاهی و تفریحی، مانند کتابخانه‌های عمومی، زمینهای ورزشی، فضاهای باز، تفرجگاههای طبیعی پیرامون

شهرها و فضای سبز، نیز به دلیل اینکه از جمله خدمات مورد نیاز شهروندان بومی و مسافران است و در مشهد دارای مزیت نسبی است، توصیه می‌شود.

منابع و ماخذ

آذری، ل. (۱۳۸۳) *تحلیلی از ساختار صنعت و تعیین اولویت‌های توسعه صنعتی استان کرمان*، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد.

پیراسته، ح و کریمی، ف. (۱۳۸۵) *بررسی مزیت‌های نسبی محصولات زراعی در استان اصفهان، مجله اقتصاد کشاورزی و توسعه*، ۱۳۸۵، شماره ۵۳.

جعفری صمیمی، الف و نقوی، س. (۱۳۸۷) *بررسی مزیت نسبی ارزش افزوده‌ای بخش‌های اقتصادی در منطقه خراسان بر اساس عملکرد برنامه سوم توسعه*، دو فصلنامه دانش و توسعه، شماره ۲۳.

جعفری صمیمی، الف، و حسینی، س و زینال نژاد، م. (۱۳۸۵) *بررسی مزیت نسبی ارزش افزوده فعالیت‌های اقتصادی هتل، خوابگاه و رستوران استانهای کشور در جذب توریسم*، مجموعه مقالات همایش ظرفیت‌های اقتصادی ایران با تأکید بر وضعیت گردشگری ایران در بستر جهانی شدن، تهران، معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی واحد فیروزکوه، چاپ اول.

جعفری صمیمی، الف و حسینی، س. (۱۳۸۳) *بررسی مزیت نسبی ارزش افزوده‌ای آموزش فنی و حرفه ای دولتی و خصوصی استان مازندران و مقایسه آن با سایر استان‌های کشور*، مجموعه مقالات دومین همایش ملی نقش آموزش‌های فنی و حرفه ای در تحولات اقتصادی-اجتماعی، ۱۳۸۳.

جعفری صمیمی، الف و حسینی، س. (۱۳۸۴) *بررسی مزیت نسبی ارزش افزوده واسطه‌گری‌های مالی (مؤسسات قرض الحسنه) استان مازندران*، مقاله ارائه شده در اولین همایش صندوق‌های قرض الحسنه، بی جا، ۱۳۸۴.

جعفری صمیمی، الف و حسینی، س. (۱۳۸۵) *بررسی مزیت نسبی ارزش افزوده گسترش حمل و نقل زمینی (جاده‌ای و ریلی) استان هرمزگان و مقایسه آن با سایر استان‌های کشور*، مجموعه مقالات اولین همایش

منطقه ای قابلیت‌ها و راهکارهای توسعه شهرستان بندر لنگه، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندر لنگه.

جعفری صمیمی، الف و حسینی، س. (۱۳۸۶) بررسی رابطه بین مزیت نسبی ارزش افزوده و توسعه اقتصادی در بخش کشاورزی استان خراسان و مقایسه آن با سایر استان‌های کشور، مجموعه مقالات ششمین کنفرانس اقتصاد کشاورزی ایران، مشهد ۱۳۸۴.

جعفری صمیمی، الف و قادری نژاد، م. (۱۳۸۴) بررسی مزیت نسبی ارزش افزوده گسترش آموزش عالی غیر دولتی در استان‌های کشور، فصلنامه مطالعات اقتصاد و مدیریت، ۱۳۸۴، شماره ۱.

جعفری صمیمی، الف. (۱۳۸۰) بررسی مزیت نسبی اشتغال زایی، صادراتی و ارزش افزوده‌ای صنعت نساجی در استان مازندران، فصلنامه پژوهش‌های بازرگانی، ۱۳۸۰، شماره ۳.

سعید نیا، ا. (۱۳۷۹) خدمات شهری، تهران، مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهری.

مرکز آمار ایران. (۱۳۸۷) حساب تولید استان‌های کشور (۱۳۷۹-۸۶)، تهران، دفتر انتشارات و اطلاع رسانی مرکز آمار ایران.

Ballasa, B, 1965, Trade Liberalization and Revealed Comparative advantage, The Manchester School of Economics and Social Studies, Working Paper.

-Barry, F, and Hannan, A, 2001, FDI and the Predictive Powers of Revealed Comparative Advantage Indicators, Department of Economics and Institute for the Study of Social Change, University College Dublin, working paper.

-Batra, A and Khan, Z, 2009, Revealed Comparative Advantage: An Analysis for India and China, Indian Council for Research on International Economic Relations, Working Paper.

-Ferto, I, and Hubbard, L.J, 2002, Revealed Comparative Advantage and Competitiveness in Hungarian Agri-Food Sectors, Muhelytanulmanyok Discussion Papers, MT-DP.

-Widgren, M, 2003, Revealed Comparative Advantage in the Internal Market, Turku School of Economics, The Research Institute of the Finnish Economy (ETLA), CEPR and CES IFO.

مدیریت شهری

دو فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

ویژه‌نامه شماره بهار و تابستان ۱۳۹۰

■ ۹۸ ■